

GEÇİŞ EKONOMİLERİ ARASINDA ULUSLARARASI GİRİŞİMCİLİK FAALİYETLERİNİN ÖNEMİYalçın YALMAN¹İlkay NOYAN YALMAN²**Öz**

Merkezi planlamadan serbest piyasa sistemine geçen bazı Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliğine bağlı ülkeler dünya ile entegre olma sürecine girmişlerdir. Geçiş ekonomileri olarak isimlendirilen bu ülkeler ya da ülke gruplarında, bu süreçte dışa açık büyüme modelleri ve uluslararası girişimcilik faaliyetleri büyümenin artmasına yol açmıştır. Uluslararası girişimcilik faaliyetlerinin artması genel olarak büyümeyi de olumlu etkilemiştir. Ancak yapısal sorunlar yaşayan ve rekabet gücü henüz düşük olan ülkelerde uluslararası girişimcilik faaliyetleri büyüme de beklenen etkiyi sağlayamamıştır. Geçiş ekonomileri ekonomik büyümenin sağlanması için bu sorunları aşarak ticareti serbestleştirme yönünde politikalar üretmeye çalışmaktadırlar. Bu çalışmada geçiş ekonomilerinde ticari serbestleşmeye paralel olarak gelişen uluslararası girişimcilik faaliyetlerinin mevcut durumu ortaya konarak, ülkelerin büyüme ve kalkınmasındaki etkileri analiz edilmiştir. Bu amaçla DYY, ihracat, ithalat, tarifeler ve iş kurma maliyetler girişimciliğin dinamikleri olarak kabul edilmiş ve büyüme ile aralarında nedensellik ilişkisi analiz edilmiştir. Sonuçlara göre, doğrudan yabancı yatırımlar ve iş kurma maliyetleri ile büyüme arasında karşılık nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Yani uluslararası girişimcilik faaliyetleri büyümeye sebep olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Geçiş Ekonomileri, Uluslararası Girişimcilik, Ekonomik Büyüme

THE IMPORTANCE OF INTERNATIONAL ENTREPRENEURSHIP ACTIVITIES BETWEEN THE TRANSITION ECONOMIES**Abstract**

Some Eastern European and Soviet Union countries that switched from a centralized planning system to a free market system entered the process of integrating with the world. In these countries or groups of countries, referred to as transition economies, outward-open growth models and international entrepreneurial activities have led to an increase in growth in this process. The increase in international entrepreneurial activities has also positively impacted overall growth. However, in countries with structural problems and low competitiveness, international entrepreneurial activity has not provided the expected effect of growth. Transitional economies are trying to overcome these problems and create policies to liberalize trade in order to ensure economic growth. In this study, the current situation of international entrepreneurial activities which are developed in parallel with commercial liberalization in transition economies is analyzed and the effects of the growth and development of countries are analyzed. For this purpose, FDI, exports, imports, tariffs and business start-up costs have been considered as the dynamics of entrepreneurship and the causality relationship between them and growth has been analyzed. According to the results, there is a causal relationship between foreign direct investment and business establishment costs and growth. In other words, international entrepreneurship activities are causing growth.

Keywords: Transition Countries, International Entrepreneurship, Economic Growth

¹ Öğr. Gör. Cumhuriyet Üniversitesi, Cumhuriyet Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, yyalman@cumhuriyet.edu.tr, orcid.org/0000-0002-4340-7068

² Dr. Öğr. Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, iyalman@cumhuriyet.edu.tr, orcid.org/0000-0003-2999-5374

1. Giriş

Küreselleşmeyle birlikte yaşanan en önemli deneyimlerden biri de, sosyalist ve karma ekonomik modelden piyasa ekonomisine dayalı modele doğru çok hızlı ve kapsamlı bir şekilde yaşanan geçiştir. Geçiş ekonomileri denilen bu kesim, piyasa ekonomisinin alternatifleri olan sosyalist ve karma ekonomilerin, küreselleşme çağında ve açık ekonomi koşullarında, piyasa ekonomisine uyarılma sürecine katılan ekonomilerdir (Akalin, 2003). Sosyalist blok yıkılmadan önce, ülkelerin sorunlarını çözmek yerine, dış dünyaya kapılarını kapatarak sorunların üstünü örtmeyi tercih ettikleri, ancak bu politikaların da başarılı olamadıkları izlenmiştir. Genel olarak geçiş sürecindeki ülkelerin sosyalist sistemi benimsedikleri dönemde makroekonomik dengeler bozulmuş, yüksek bütçe açıkları, kontrol edilemez hale gelen ücretler, para arzının sınırlı artışı yüksek enflasyon gibi ciddi sorunlarla karşılaşmıştır (Tandırcıoğlu, 2002: 202-203). Serbest piyasa düzenine geçerek dış dünya ile buluşan bu ekonomiler yeni sorunlarla yüz yüze gelmişlerdir. Bu ekonomiler birbirinden farklı piyasa ekonomisi deneyimi geçirmekle birlikte, yoksulluk, az gelişmiş altyapı, güçlü ve katı bir komuta sistemi ile sürekli büyüyen ve hantallaşan kamu sektörünün yol açtığı problemler ortak özellikleri olmuştur. Geçiş ekonomileri, bir yandan devletin ekonomideki ağırlığını azaltmaya çalışırken, diğer yandan ekonomik kurumları ve kuralları piyasa sistemiyle uyumlaştırma çabalarında devlete çok önemli görevler yüklemişlerdir. Geçiş ekonomilerinde genel olarak firmaların sayısını, yatırımları ve verimliliği artıracak uygun ortam henüz oluşturulamamış ve mülkiyet yapısı, teşvikler, vergi yapısı ve yolsuzluk gibi konular da sorun olmaya devam etmiştir (Altay, 2002:60).

Geçiş sürecinde olan ülkelerde girişimcilik faaliyetleri de sağlıklı yürütülemediği, uzun yıllar kamunun kontrolünde olan ekonomi özel kesimin eline geçince uyumsuzluklar ve sorunlar ortaya çıkmıştır. Kaçınılmaz olan bu değişim girişimcilik faaliyetlerini, önündeki engellere ve sorunlara rağmen artırmıştır. Ülkeler arası ticarete tercih edilen ülke olma gayretiyle çeşitli düzenlemeler ve çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda KOBİ'lerin ve girişimcilik faaliyetlerinin ülke ekonomisinin gelişiminde önemli destek unsurları olduğu bir gerçektir. Sosyal istikrarın sağlanması ve bölgesel gelişmenin bir amacı olarak da görülen KOBİ'ler uluslararası kurumlarca da oldukça önemsenmektedirler. Çünkü KOBİ'ler geçiş ekonomileri için özel sektörü oluşturan kurumlardır. KOBİ'lerde giderek artan dış ticaret faaliyetleri geçiş ekonomileri arasındaki ilişkileri de yönlendirmektedir. Bu sebeplerle devletin KOBİ'leri desteklemeleri önemli bir konu olmakta ve gerekçeleri ise şu başlıklar altında toplanabilmektedir (Altay, 2002:64).

- Fakirliğin önlenmesi,
- Bölgesel gelişmenin sağlanması,
- Demokratikleşme,
- Kadınların sosyal yaşama katılmalarını sağlamak,
- Etnik çatışmaların giderilmesi,

- Sosyal ve politik istikrar,
- Makroekonomik istikrar.

KOBİ'lerin desteklenmesi girişimciliğin özendirilmesi geçiş ekonomileri için sosyal ve ekonomik gelişme ve istikrar açısından gereklidir. Geçiş ekonomilerinde özel sektörün gelişiminde ortaya çıkan uyumsuzluklar ve yapısal sorunlar devlet düzenlemeleriyle aşılmaya çalışılmaktadır. Geçiş ekonomilerinde dışa açılma süreci çeşitli biçimlerde girişimcilik faaliyetlerine de yansımış, üretimin ve rekabet gücünün desteklenmesi amacıyla hükümetler özel sektörü uluslararası faaliyetlere teşvik etmişlerdir.

2. Geçiş Ekonomileri Süreci

Geçiş ekonomileri olarak isimlendirilen ülke ekonomilerinde yaşanan değişim süreci başlıca dört alanda yoğunlaşmaktadır. Bunlar;

- Liberalizasyon,
- Makro ekonomik stabilizasyon,
- Yeniden yapılanma ve
- Özelleştirme ile yasal ve kurumsal reformlardır.

Geçiş ekonomilerinin büyüme performanslarında başlangıç dönemlerinde şok gerilemeler ortaya çıkmıştır. Bu gerilemelerin birçok sebebi olmakla birlikte en önemli sebebi, SSCB döneminde üye ülkelerin birbirlerine son derece bağımlı bir üretim yapısının merkezi planlama tarafından tesis edilmesi ve bu durumun birliğin dağılmasıyla birlikte üretim zincirlerinin aniden kırılmasına neden olmasıdır. Bu faktörün yanı sıra aşağıdaki sebepler de gerilemenin sebepleri arasındadır (Bal, 2004:155-157);

- Sosyalist dönemdeki misyon üretimi (askeri üretim gibi) olarak ifade edilen gereksiz üretimlerin yeni dönemde durması,
- Ölçek ekonomileri çerçevesinde kurulan sanayi tesislerinin üretimlerine ihtiyacın ve sürdürülebilirlik imkânlarının ortadan kalkması,
- Reel ücretlerdeki şok gerilemeler ve çeşitli sebeplerle oluşan kitlesel göçler,
- Siyasi askeri gerilimler çerçevesinde beşeri sermaye kayıpları,
- Teknolojinin eskimesi ve var olanlarında geçiş sürecinde yağmalanması, çalınması gibi sorunlar,
- Girişimci insan gücünün yokluğu, özel sektör ve özel sermaye gibi yapıların yokluğu,
- Rekabet ve özel mülkiyet gibi kavramlara alışık olmayan bir demografik yapı,
- Piyasa koşulları konusunda tecrübesizlikler,
- Başta devlet alımlarının durması olmak üzere çeşitli sebeplerle gerek iç gerekse dış talep seviyelerinde görülen şok gerilemelerin üretimi vurması,

- Parasal çerçevenin sorunları ve başlangıç dönemlerindeki hiper enflasyon tecrübeleri,
- Bankacılık ve diğer finansal sistem sorunları, döviz problemleri,
- Özelleştirme yöntemlerindeki başarısızlıklar,
- Altyapının eskimişliği ve bakım faaliyetlerinin durması,
- Merkezi otoritenin başarısızlıkları, kurumsal ve hukuksal altyapı problemleri.

Ekonomik sistemdeki bu dönüşüm çabalarına rağmen emeğe dayalı klasik üretim ve arz talep yapısının devam etmesi, geçiş ülkelerinin birbirine olan bağımlılıklarının da devam etmesine neden olmuştur. Örneğin, Rusya'nın yaşamakta olduğu finansal kriz kendisinin olduğu gibi bu ülke ile ekonomik ilişkileri bulunan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin de borçlanma imkanlarını daraltmış ve maliyetlerini de arttırmıştır. Bu gelişme de söz konusu ülkelerin ekonomik bakımdan olumsuz etkilenmelerine sebep olmuştur (Bilgin, 2002: 1).

Geçiş sürecine giren ekonomilerde bağımsızlık ile beraber bir süreç başlamış ve bu sürecin sürdürülmesi, ekonomik örgütlenmenin tamamen devletçi ve merkezi planlamacı bir yapıdan, piyasa ekonomisine geçmesi süreci kolay olmamıştır. Bu süreç başlangıçta mevcut üretim tarzının rakiplerle rekabet edememesi gibi iktisadi bir soruna sebep olmuş ve ardından bir kaos ve çıkış aranması çabaları içerisinde öğrenme sürecine sebep olmuştur (Akalın, 2002; 15). Bu aşamaların her birinde kurumsal yapının değişime uğradığı, teknolojideki gelişmelere bağlı olarak beşeri sermayenin ve girişimciliğin geliştirilmesi çabalarının artırıldığı görülmektedir.

Geçiş ekonomilerinin genel karakteristiğine bakıldığında ise başlıca şu özelliklerden söz edilebilir (Ramazanoğlu ve Acar, 386-387):

- Sanayileşme yetersiz, teknoloji geri,
- Tarımsal nüfus yüksek verim az,
- Sosyal ve Etik Kodlar yerleşmemiş, güven düzeyi düşük,
- Regülasyonlar piyasa için yük,
- Finansman imkânları sınırlı,
- Kurumsal yapıda aksamalar mevcut,
- Çoğunlukçu demokrasi + popülizm + devletçilik ve rant dağıtımını engellenememekte,
- Hukukun üstünlüğü ilkesi uygulanmamakta,
- Karar almaya temel teşkil edecek ve doğru karar aldırarak verilere ulaşmak henüz mümkün değil, kullanılan veriler genellikle eski veya anlamsız.

Bu ve benzeri özellikler geçiş ekonomilerinde kalkınmayı ve büyümeyi engellemekte ve farklı sorunların da ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Geçiş ekonomilerindeki söz konusu engellerin ve sorunların çözümünde, girişimcilik

faaliyetlerinin artması ve uluslararasılaşması önemli unsurlar olmakta ve bu ülkelerin kalkınma ve büyümeleri için lokomotif görevler üstlenmektedir.

3. Uluslararası Girişimcilik

Küreselleşme, girişimciliği de uluslararası bir sürece sokmuştur. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYY) ve KOBİ'lerin dış ticaret faaliyetleri uluslararası girişimcilik faaliyetlerinin en önemli uygulamalarıdır. Uluslararası girişimcilik faaliyetleri ekonomik büyümeye mali kaynak sağlamak, teknoloji ve know-how transferleri gerçekleştirmek, istihdamı arttırmak ve yatırım yapan çokuluslu şirketlerin yerel ülkenin ihracatını arttırmak suretiyle bu ülkelerin küresel ekonomiye entegrasyonunu hızlandırmak gibi faydalar sağlamaktadır. Geçiş ekonomileri için uluslararası girişimcilik faaliyetleri ve DYY, büyümeleri ve dünya ekonomilerine entegrasyonları konusunda destekleyici unsurlardır.

Küreselleşmenin sonuçlarından birisi olarak ortaya çıkan ve özellikle 1990'lardan itibaren hızla kullanılmaya başlayan uluslararası girişimcilik kavramı fırsat, yenilik, risk ve sınırların dışını kapsayan farklı tanımlarla ifade edilmiştir. Uluslararası girişimcilik fırsat ve risk kavramının uluslararası ölçülerde yeniden şekillenmesine sebep olmuştur. Fırsatlar büyük olurken, risklerin şiddeti de artmıştır.

Uluslararası girişimcilik, gelecekte ihtiyaç duyulacak mal veya hizmetlerin yaratılabilmesi amacıyla farklı coğrafyalardaki fırsatların belirlenmesi (Oviatt ve McDougall, 2005: 539) ve bu fırsatlardan istifade etmek suretiyle rekabet üstünlüğü sağlanması (Zahra ve George, 2002: 11) şeklinde tanımlanabilir. Başka bir tanıma göre, "yenilikçi, küçük işletmelerin ulusal sınırlardan bağımsız dünyanın her yerinde işletmecilik fırsatlarını takip etmesidir" (Çavuşgil ve Knight, 2008:69). Uluslararası girişimciliğin en önemli uygulama biçimi olan doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), kalıcı bir menfaat oluşturmak amacı ile bir ülkede yerleşik şirketlerin başka bir ülkede sıfırdan bir şirket kurarak veya hâlihazırda bulunan bir şirketin öz sermayesinden %10'dan fazla bir pay alarak ortak olmak suretiyle yaptığı uzun vadeli yatırımlardır (DEİK, 2013: 7).

Bu girişimcilik biçimi sadece gelişmiş ülkeler ve büyük işletmeler bakımından değil, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler ve KOBİ'ler açısından da son derece önemlidir. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki ve ulaşımdaki iyileşmeler KOBİ'lerin de uluslararası faaliyetlerde bulunmalarına, ulusal ve uluslararası pazar ayırımının ortadan kalkmasına neden olmaktadır (Altuntaş, Sözüer ve Semerciöz, 2015: 66).

Uluslararası girişimciliğin bir uygulama biçimi olan yurtdışı yatırımlar eski dönemlerden beri yapılan faaliyetlerdir. Bu yatırım biçiminin tarihsel olarak üç farklı seyir izlediğini ifade etmek mümkündür. 1555 ve 1944 yılları arasındaki birinci dalgada 1930'lu yıllara kadar yükseliş gösteren trend emperyalizmin etkisi ve devletçi anlayışa geri dönüş ile birlikte düşüşe geçmiş ve ticaret 1870 seviyelerine gerilemiştir. 1945 yılında başlayan ve 1980 yılına kadar devam eden ikinci dalgada ise Uluslararası Para Fonu (IMF), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi uluslararası kurumların devreye girmesi, bu dönemde yapılan anlaşmalar ve düzenlenen konferans ve forumların da etkisiyle (Gümrük

Tarifeleri Ve Ticareti Genel Anlaşması (GATT), Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), Dünya Ekonomik Forumu) ticaret tekrar toparlanmış ve serbestleşmiştir. Avrupa Birliği ve Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) oluşturulmasını da içine alan ve 1980 yılında başlayıp halen devam etmekte olan üçüncü dalgada ise gelişmekte olan ülkeler de dünya pazarlarına girmiş, üretim ve hizmet sektörleri önemli bir yükseliş göstermiştir (DEİK, 2013:5)

Geçiş ekonomilerinin genel özelliği olan gelirin düşüklüğü tasarruf ve sermaye birikiminin ve buna bağlı olarak yatırımların az olması büyümenin gerçekleştirilememesi sonucunu doğurmaktadır. Yoksulluk kısır döngüsü olarak adlandırılan bu sorun daha çok az gelişmiş ekonomilerde görülmektedir (Samuelson ve Nordhaus, 2001: 252). Tasarrufların eksikliğinden kaynaklanan bu sorunun çözümünde kullanılan yöntemler ise; dış borçlanma ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. İç tasarrufların istenilen seviyede olmaması halinde, ülkeler büyümelerini destekleyecek yatırımları gerçekleştirebilmek için ya dış borçlanmaya ya da daha fazla yabancı sermaye yatırımı çekmeye çalışırlar (Ağayev, 2010: 162). Kısa dönemde ekonomik büyümede sermaye unsuru merkezi noktada yer almakta; tasarruf ve döviz açığı yaşayan ülkelerde yabancı sermaye büyümenin lokomotif gücü olmaktadır. Özellikle yurtdışında üretim, istihdam ve dış ticareti etkilemesi nedeniyle yabancı sermayenin en sağlamı da şüphesiz doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır (Gerni v.d, 2014).

Doğrudan yabancı yatırımlar geçişin başlangıç yıllarında %1 civarlarında iken, sonraki yıllarda tedrici artışlar göstermiştir. Geçiş ekonomilerinde başlangıçta uygulanan özelleştirme politikaları, yabancı firmaları özellikle özelleştirilen devlet işletmelerine yatırım yapmaya yönlendirme amacını taşıyordu. Özelleştirme kapsamında yabancı sermaye girişi zamanla artmıştır. Batı'da yer alan geçiş ekonomilerinin yabancı yatırım çekmesinin temelinde ise AB üyeliği yatmaktadır. Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Slovakya ve Slovenya'nın 2004 yılında AB'ye üye olması, 2004 ve sonrasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını artırmıştır (Emsen, Ersungur, Özdemir, 2011: 107). Doğrudan yabancı yatırımların istihdama ve büyümeye etkileri yatırımı yapan ve yatırım alan ülke ve bu ülkelerin gelişmişlikleri açısından çeşitlilik gösterir. Gelişmekte olan ülkelere gelen yabancı yatırımlar, o ülkenin yetersiz olan sermaye açığını kapatmak, borç riskini azaltmak, yeni teknolojiler getirerek ihracat olanaklarını geliştirmek, iş idaresi ve yönetim anlayışını değiştirmek gibi etkilerde bulunmaktadır (Noyan Yalman, 2017: 63) Geçiş ekonomileri için bu etkiler ekonomide büyümeyi destekleyici unsurlar olduğundan önemlidirler.

Dünya Bankası tarafından her yıl yayınlanan "İş Yapma Kolaylığı" verileri de uluslararası girişimciliğinde giderek yaygınlaştırdığını ve desteklendiğini göstermektedir. Bu verilere göre, Dünya Bankası Grubu'nun "İş Yapma Kolaylığı 2017: Herkes için Fırsat Eşitliği" başlıklı sayısına göre, dünya genelinde rekor sayıdaki 137 ekonomi küçük ve orta ölçekli işletmelerin kurulmasını ve faaliyetlerini kolaylaştırmaya yönelik kilit reformlar uygulamaya koymuştur. Yeni rapora göre, geçtiğimiz yıl gerçekleştirilen 283 reformun yüzde 75'ten

fazlasını geliştirmekte olan ülkeler gerçekleştirirken, Sahra Altı Afrika bölgesi tüm reformlar içinde dörtte birden fazla paya sahip olmuştur. “İş Yapma Kolaylığı 2017” raporunda, iş ortamının verimliliğine ilişkin küresel ülke sıralamalarında birinci sırada Yeni Zelanda yer alırken, Singapur ikinci sırada yer almıştır. Bu ülkeleri Danimarka; Hong Kong ÖİB, Çin; Kore Cumhuriyeti; Norveç; Birleşik Krallık; Amerika Birleşik Devletleri; İsveç; ve Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya takip etmiştir. Gerçekleştirilen reformlara dayalı olarak belirlenen, dünyada en fazla iyileşme kaydeden ilk 10 ülke Brunei Darüsselam; Kazakistan; Kenya; Belarus; Endonezya; Sırbistan; Gürcistan; Pakistan; Birleşik Arap Emirlikleri (BAE ve Bahreyn olmuştur. Dünya Bankası Grubu’nun yeni “İş Yapma Kolaylığı raporunun Herkes için Fırsat Eşitliği” sıralamasında Türkiye geçtiğimiz yıl 55. sırada iken bu yıl 69. sırada yer almıştır (www.worldbank.org).

4. Literatür Taraması

Geçiş ekonomilerinde serbest piyasaya geçiş sürecinde ortaya çıkan sorunların çözümü ve büyümenin sağlanması konusunda çözüm önerilerine yönelik çok sayıda çalışmalar yapılmıştır. Çalışmalarda öne çıkan sonuçlar ticari liberalizasyonun büyümeye destek olduğu yönündedir. 2008 yılında 24 geçiş ekonomisi üzerinde fabrika düzeyinde veriler kullanılarak yapılan bir çalışmada firmaların özelliklerinin yabancı acentelerle ağ kurmasının önemi vurgulanmıştır. Ardından ev sahibi ülkenin kurumsal gelişim derecesi ile geçiş ekonomilerindeki firmaların iş ilişkileri araştırılarak bir dizi lojistik regresyon uygulanmıştır. Sonuçlar firma büyüklüğünün ve ticaret birliğine üyeliğin yabancı ticari ilişkilerin ve ayrıca dış ilişkilerin çeşitliliğinin iyi bir öngörücüsü olduğunu göstermektedir. Ülkenin kurumsal gelişimi firmaların işletme ilişkilerinden önemli ölçüde etkilenmektedir (Ferreria, Li, Serra, 2008:4). Ayrıca araştırmanın başka bir aşamasında elde edilen sonuçlara göre, küçük firmaların aksine, büyük firmalar ulusal ve yabancı finansal kurumlarla olan resmi ticari ilişkilere ve hükümet ve yabancı firmalar ile olan ilişkilerine daha fazla sahiptirler.

Fisher ve Sahay (2000) istikrarlı politikaların ve yapısal reformların ve özellikle özelleştirmenin büyümeye katkı yaptığını ifade etmişlerdir. Reformlar açısından ilk etabı fiyat ve ticari liberalizasyon ile küçük ölçekli özelleştirme oluştururken; ikinci etap ise kurumsal yönetim, rekabet politikası ve finansal kurumlar gibi daha ileri kurumsal reformlar olmuştur. Bu açıdan Havrylyshyn ve van Rooden (2003) ekonomik serbestleşmenin kurumsal kaliteyi iyileştirerek büyüme performansına olumlu etkide bulunduğunu ifade etmiştir. Stiglitz (2001) kurumsal yapıdaki iyileşmeye bağlı olarak özelleştirmenin önemine vurgu yapmıştır.

Chubrik, (2003) yaptığı çalışmada, geçiş ekonomilerinde iktisadi büyüme üzerine kamu harcamaları, girişimcilik, bankacılık sektörü reformları ile ticaret ve kur liberalizasyonu anlamlı etkilerde bulunurken; küçük ölçekli özelleştirme ile büyük ölçekli özelleştirme uygulamalarının etkisini olmadığını tespit etmiştir.

Girişimcilere gerekli temel unsur olan yasal ve hukuksal ortamın yeterince sağlanamaması geçiş ekonomilerinde “kayıt dışı” sektörün gelişmesine ortam

hazırlamaktadır. Oysa piyasa ekonomisinin gelişebilmesi için özel sektörü geliştirecek sağlıklı ortamın hazırlanması ve işletilmesi devletin önemli görevlerinden biridir. Bunun için rekabet politikasına işlerlik kazandırılması, tekellerin engellenmesi, gereksiz izinlerin kaldırılması ve şeffaf bir mali sistem ile anlaşılabilir bir vergi sisteminin kurulması gerekmektedir (Altay, 2002: 22).

Johnson, McMillan ve Woodruff (1999) tarafından yapılan bir çalışmada Polonya, Romanya, Rusya, Slovak Cumhuriyeti ve Ukrayna'da firmalara anket yapılmıştır. İş büyümesi, mülkiyetin korunması ve pazar gelişimi ölçülerine göre ülkeler iki gruba ayrılmışlardır. Polonya, Romanya ve Slovak Cumhuriyeti gelişmiş, Rusya ve Ukrayna'da ise makroekonomik istikrar ve özel sektörün büyümesi için yeterli ölçüler bulunamamıştır. Özel sektörün gelişmesinde güvensiz mülkiyet hakları banka finansmanının eksikliğinden daha engelleyici olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucuna göre, yeni firmaların ortaya çıkması yeni iş olanakları ve yeni yatırımlar sağlamaktadır. Bu da Ukrayna ve Rusya'da yavaş, Polonya ve Slovak Cumhuriyetinde ılımlı, Romanya'da ise hızlı geliştiği tespit edilmiştir.

Smallbone v.d. (1998) tarafından yapılan çalışmada geçiş ekonomilerinde KOBİ'ler yeri ve yabancı piyasalarda farklı sektörlerde (gıda, tekstil gibi) rekabet edebilir. Bunun için hükümetlerin ihracatı teşvik etmesi ve yerli vergileri azaltması gereklidir.

5. Ekonometrik Analiz

Çalışmanın bu kısmında geçiş ekonomileri arasında uluslararası girişimciliğin önemini ortaya koyabilmek için, doğrudan yabancı yatırımlar (FDI), ihracat (EX), ithalat (IM), tarifeler (TAR) ve iş kurma maliyetlerinin (BUS) birbirleri ile nedensellikleri ve tüm bu değişkenlerin de büyüme (GDP) ile nedensellikleri analiz edilmiştir.

$GDP = f(FDI, EX, IM, TAR, BUS)$

Analizde 2005-2016 yıllarına ait sağlıklı verilerin bulunabildiği 19 adet geçiş ülkesi³ ve 6 değişken ele alınmıştır. Ükelere ait veriler World Bank veri tabanından alınmıştır.

Analizlerde panel veri yöntemi kullanılmıştır. Zaman serileri analizinde olduğu gibi, panel veri analizinde de değişkenlerin birim kökler içerip içermediğine bakılmalıdır. Bunun nedeni birim kök ile ilgili serilerdeki regresyon tahminleri güvenilmezdir ve sahte ya da yanıltıcı tahminler sağlayabilir (Sandalcılar, Dilek, 2017: 204). Öncelikle, 2005-2016 dönemine ait yıllık verilerden oluşan veri setleri LLC panel birim kök testine, IPS panel birim kök testine ve Hadri panel birim kök testine tabi tutularak; serilerin birim kök içerip içermedikleri test edilmiştir.

³ Arnavutluk, Bulgaristan, Çekya, Hırvatistan, Estonya, Macaristan, Litvanya, Letonya, Ukrayna, Makedonya, Romanya, Ermenistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Slovakya, Polonya, Rusya Federasyonu, Moldova.

Birim kök testi sonuçlar Tablo 1'den izlenmektedir. Levin, Lin, Chu birim kök testi, Im, Pesaron, Shin birim kök testi ve Hadri Panel birim kök testlerine göre, bütün değişkenler seviye değerinde birim kök içermediği, sadece GDP değişkeni IPS testinde seviye değerinde birim kök içerdiği tespit edilmiştir.

Tablo 1: Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	LLC	IPS	Hadri
GDP	-4,920 (0,00)	0,226 (0,59)	5,996 (0,00)
EX	-2,263 (0,00)	-3,169 (0,00)	46,378 (0,00)
IM	-2,277 (0,01)	-4,282 (0,00)	9,073 (0,00)
FDI	-7,946 (0,00)	-3,777 (0,00)	4,806 (0,00)
TAR	-12,596 (0,00)	-5,278 (0,00)	37,641 (0,00)
BUS	-39,486 (0,00)	-20,607 (0,00)	5,628 (0,00)

Not: Parantez içerisinde olasılık değerleri verilmektedir.

Seriler arasındaki nedensellik ilişki ise Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Testi yöntemiyle tespit edilmiştir. Gecikme uzunluğunun 2 olarak alındığı testte sonuçlar Tablo 2'den izlenmektedir.

Elde edilen sonuçlara göre,

- İhracatla iş kurma maliyetleri arasında çift taraflı bir nedenselliğin varlığından söz edilebilmektedir.

- Doğrudan Yabancı yatırımlar ile iş kurma maliyetleri arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

- Ekonomik büyüme ile iş kurma maliyetleri arasında çift taraflı nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

- İthalat ile iş kurma maliyetleri arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

- Doğrudan yabancı yatırım ile ihracat arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

- Ekonomik büyüme ihracatın nedeni değilken; ihracat ekonomik büyümenin nedeni olduğu tespit edilmiştir.

- Ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı yatırım arasında çift taraflı nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

Tablo 2: Pairwise Dumitrescu Hurlin Panel Nedensellik Testi

Hipotezler Gecikme Uzunluğu = 2	W-Stat.	Zbar-Sta.	Olasılık
EX, BUS'ın Nedeni Değildir	7.61102	2.56661	0.0103
BUS, EX'in Nedeni Değildir	0.26260	-1.84244	0.0654
FDI, BUS'ın Nedeni Değildir	1.30724	-1.21565	0.2241
BUS, FDI'nın Nedeni Değildir	11.0268	4.61607	3.9106
GDP, BUS'ın Nedeni Değildir	8.00353	2.80212	0.0051
BUS, GDP'nın Nedeni Değildir	19.5272	9.71633	0.0000
IM, BUS'ın Nedeni Değildir	2.58148	-0.45111	0.6519
BUS, IM'ın Nedeni Değildir	1.04224	-1.37466	0.1692
TAR, BUS'ın Nedeni Değildir	14.3187	6.59120	4.3628
BUS, TAR'ın Nedeni Değildir	6.20061	1.72037	0.0854
FDI, EX'in Nedeni Değildir	0.93593	-1.43844	0.1503
EX, FDI'nın Nedeni Değildir	5.37085	1.22251	0.2215
GDP, EX'in Nedeni Değildir	4.27959	0.56776	0.5702
EX, GDP'nın Nedeni Değildir	0.02970	-1.98218	0.0475
IM, EX'in Nedeni Değildir	0.82137	-1.50718	0.1318
EX, IM'ın Nedeni Değildir	1.65802	-1.00519	0.3148
TAR, EX'in Nedeni Değildir	8.68626	3.21176	0.0013
EX, TAR'ın Nedeni Değildir	9.37303	3.62382	0.0003
GDP, FDI'nın Nedeni Değildir	8.75143	3.25086	0.0012
FDI, GDP'nın Nedeni Değildir	7.38276	2.42965	0.0151
IM, FDI'nın Nedeni Değildir	5.25301	1.15181	0.2494
FDI, IM'ın Nedeni Değildir	8.59052	3.15431	0.0016
TAR, FDI'ın Nedeni Değildir	2.48695	-0.50783	0.6116
FDI, TAR'ın Nedeni Değildir	14.0845	6.45071	1.1133
IM, GDP'nın Nedeni Değildir	1.97131	-0.81722	0.4138
GDP, IM'ın Nedeni Değildir	0.18506	-1.88896	0.0589
TAR, GDP'nın Nedeni Değildir	3.22426	-0.06545	0.9478
GDP, TAR'ın Nedeni Değildir	14.7235	6.83409	8.2529
TAR, IM'ın Nedeni Değildir	2.08714	-0.74772	0.4546
IM, TAR'ın Nedeni Değildir	8.88278	3.32967	0.0009

6.Sonuç

Yapılan analiz sonuçlarına göre, doğrudan yabancı yatırımlar ve iş kurma maliyetleri ile büyüme arasında karşılıklı nedensellikler tespit edilmiştir. İhracat ise büyümenin nedeni iken büyüme ihracatın nedeni değildir. Ayrıca ithalat ve tarifeler ile büyüme arasında bir nedensellik tespit edilmemiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar ve iş kurma maliyetleri uluslararası girişimciliğin en önemli dinamikleridir ve büyümeyi doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla büyüme çabasında olan geçiş ekonomileri kurumsallaşma politikaları yardımıyla iş kurma maliyetlerini düşürerek ve doğrudan yabancı yatırımları teşvik ederek

büyümeyi destekleyebileceklerdir. Aynı zamanda büyüme de uluslararası girişimciliği destekleyecektir.

Serbest piyasa sistemine geçen ve büyüme çabasında olan geçiş ekonomilerinin bu konuda başarı sağlayabilmelerinde uluslararası girişimciliğin önemi yapılan çalışmalarda da görüldüğü gibi açıktır. Bu ülkelerin sahip olduğu kaynaklar, teknoloji ve kalifiye işgücü eksikliklerinin giderilmesi ile birlikte ulusal ve uluslararası girişimciler açısından önemli fırsatlar sağlamaktadır. Karşılıklı refah artışı, küreselleşme akımı karşısında zayıf kalan ülke ekonomilerine yerel anlamda güç verecek, gelişmiş ülkeler karşısında pazarlık güçlerini artıracaktır. Uluslararası girişimcilik faaliyetleri ekonomilerin rekabet gücünü artırırken, pazar gücünü de artıracaktır ve ekonomik büyümeyi sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ağayev, S. (2001). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Örneğinde Panel Eştümleme Ve Panel Nedensellik Analizleri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 159-184.
- Akalın, G. (2003). Piyasa Ekonomisinin Neresindeyiz?. *İşveren*, 14(9), 20-28.
- Altay, A. (2002). Geçiş Ekonomilerinde Devletin Ekonomik Roller, Görevleri Ve KOBİ'lerin Durumu. *İ.Ü. İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 41.
- Altuntaş, G., Sözüer, A. ve Semerciöz, F. (2015). Uluslararası Girişimcilik İle İhracat Pazar Performansı Arasındaki İlişki: Türkiye'deki İhracatçı İşletmeler Örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 16(1), 65-78.
- Bal, H. (2004). Geçiş Ekonomilerinde Ekonomik Büyüme ve Dış Finansman. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12.
- Bilgin, G. (2002). Rusya Krizinin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne Etkisi. Erişim adresi: <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/dtdergi/ocakozel/2002.rusya.htm>
- Chubrik, A. (2003). Market Reforms and Economic Growth in PostCommunist Economies: A Panel Data Approach. Policy Documentation Center. Erişim adresi: <http://Pdc.Ceu.Hu/Archive/00002188/01/Reformsandgrowth.Pdf>
- Çavuşgil, S. T., Knight, G.A. ve Riesenberger, J.R. (2008). *International Business - Strategy, Management, And The New Realities*. New Jersey: Pearson Prentice Hall).
- DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu). (2013). Dünya'da ve Türkiye'de Yurtdışı Doğrudan Yatırımlar, İstanbul.
- Emsen, Ö.S., Ersungur, Ş.M. ve Özdemir, D. (2011). Ekonomik Sistemler ve Geçiş Ekonomileri: Orta Asya ve Kafkas Ekonomilerine Bir Bakış. Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları.

- Felzensztein, C. (2016). International Entrepreneurship in and From Emerging Economies. *Journal of International Entrepreneurship*, 14, 5-7.
- Ferreria, L., S. (2008). Firm Characteristics And Country, Institutional Development: Business Relationships With Foreign Firms In Transition Economies. *Working Paper*, No: 20/2008
- Fisher, S. ve Sahay, R. (2000). The Transition Economies After Ten Years. *IMF Working Paper*.
- Gerni, C., Sarı, S., Emsen, Ö. S. ve Kabadayı, B. (2014). Geçiş Ekonomilerine Yönelik Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: İhracata Yönelik mi, Yoksa İthal İkameci mi?. *International Conference On Eurasian Economies*.
- Havrylyshyn, O. ve Ron van R. (2003). Institutions Matter in Transition, But so do Policies. *Comparative Economic Studies*, 45, 2-24.
- Johnson, S., McMillan, J., ve Woodruff, C. (1999). Entrepreneurs And The Ordering Of Institutional Reform: Poland, Romania, Russia, The Slovak Republic And Ukraine Compared. *European Bank*, Working Paper No:44.
- Noyan Yalman, İ. (2017). *Uluslararasılaşma ve Büyüme*. İstanbul:Kriter Yayınlar.
- Oviatt, B. M. ve Mcdougall, P. P. (2005). Defining International Entrepreneurship And Modeling Speed Of Internationalization. *Entrepreneurship Theory and Practice*, September, 537-553.
- Ramazanoğlu G. ve Acar İ. (2007). Bir Geçiş Ekonomisi Örneği Olarak Kırgızistan: Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Yanışimler. *Review of Social, Economic & Business Studies*, 7/8, 385-402.
- Samuelson, P. A. ve Nordhaus, W.D. (2001). *Macroeconomics*, Seventeenth Edition, New York: Mc Graw Hill.
- Sandalcılar, A. ve Dilek, Ö. (2017). Foreign Direct Investments, Export and Economic Growth: Evidences from Selected Developing Countries. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 19, 197-210.
- Smallbone, D. ve vd. (1998). Internationalisation and SME Development in Transition Economies: An International Comparasion. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 5(4), 363-375.
- Stiglitz, J., E. (2001). *Whither reform? Ten years of the Transition*. Pleskovic, Boris, Stiglitz, Joseph E. (Ed.), Annual World Bank Conference on Development Economics, (s.27-56) içinde. Washington DC:World Bank.
- Tandircioğlu, H. (2002). Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme. Erişim adresi: <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/2002sayi3PDF/tandircioglu.pdf>
- World Bank (2016). Erişim adresi: <http://www.worldbank.org/tr/news/press-release/2016/10/25/record-number-of-economies-carried-out-business-reforms-in-past-year-doing-business -in-turkey>

Zahra, S. A. ve George, G. (2002). International Entrepreneurship: The Current Status Of The Field And Future Research Agenda. M.A. HITT, R.D. IRELAND, S.M. CAMP, D.L. SEXTON (eds.) Strategic Entrepreneurship, Oxford: Blackwell.

